

Vermes Géza

VITA EGY KÖNYVRŐL

„Jézus, a zsidó” – a címe annak a könyvemnek, mely 1973-ban jelent meg Nagy-Britanniában, és néhány hónappal később az Egyesült Államokban¹ – nem más, mint egy, a történelmi Jézusra alkalmazott érzelmi szinonima, amely azonban ellentétes a keresztény hit isteni Krisztusával. Célja egyszerűen az, hogy visszaállítsa azt a nyilvánvaló tényet – melyet sok kereszténynek, sőt zsidónak is nehéz elfogadnia –, hogy Jézus zsidó volt. Szándékunk egy történelmi alak kutatásának megújítása volt, akit a kereszténység alapítójának tekintenek.

Egy bizonyos szempontból meglepőnek nevezhető az új kutatás: méghozzá abból, hogy egyáltalán belefogtunk. Másrészt nem szabvány kutatás: amennyire én megítélhetem, minden hátsó gondolat nélkül indult. Szándékom volt eljutni a történelmi igazsághoz, már csak azért is, hogy kiigazítsam az eddigi közléseket, de semmiképpen sem azért, hogy valamilyen teológiai előfeltevést igazoljak. Engedjék meg, hogy kifejtsem ezt a két pontot.

Ha a középkori zsidó tradíció vonalát követve annak bizonyítását határoztam volna el, hogy Jézus nem csupán hamis messiás, hanem egyben eretnek, csábító és varázsló, akkor kutatásom kezdettől fogva előítéllettel lenne terhes. Viszont, ha azt választottam volna célpontul, ami a közelmúltban volt divatos irányzat, azaz „Jézus visszahonosítását a zsidó népbe” – Heimholung Jesu in das jüdische Volk –, nem valószínű, hogy ez egy tendencia nélküli kutatáshoz, az elérhető igazság sine ira et studio, félelem és részrehajlás nélküli analizéséhez vezetett volna.

„Jézus, a zsidó” című könyvemnek és előadásomnak az volt a célja, hogy a múltban megkeressem az első századi galileai egyéneknek néhány nyomát, mielőtt még a Szentháromság második személyévé, illetve a népies zsidó hagyomány hitehagyottjává és mumusává vált volna.

Elég furcsa, hogy az evangéliumok speciális volta miatt egy csoport keresztény tudós – közéjük tartoznak olyan ellenzéki frakciók, mint a szélsőséges fundamentalisták és az Újszövetség szofisztikus tudósai – ipso facto kudarcra ítélnék egy ilyen történelmi kutatást. Jézussal kapcsolatos tudásunk százszázalékosan az Újszövetségen alapszik – állítják ők –, de az Újszövetség olyan írásokat tartalmaz, melyeket sohasem szántak történelemnek, hanem Jézus első követőinek hitét örökítették meg vele. A fundamentalisták ezekből a premisszákból azt vezetik le, hogy az evangéliumokba ágyazott tiszta igazság csak azok számára elérhető, akik osztják az evangélisták szemléletmódját. Akik nem teszik – olvashatjuk egy, a *The Guardian* című angol újságnak írott levélben – „azok sötétségben járnak... és így nincs joguk ahhoz, hogy olyan dolgokról írjanak, melyeket csak a beavatottak tudnak”.²

A másik szélsőség képviselője a moden Újszövetség-kutatás legjelentősebb iskolájának szószólója, *Rudolf Bultmann*. Ahelyett, hogy a fundamentalistákkal együtt azt hangsúlyozná, hogy a történelmi Jézus keresését nem szabad megkísérelni, Bultmann meg van győződve róla, hogy ilyen kutatást lehetetlen indítani. „Valóban azt gondolom – írja –, hogy most már sem-

A fordítás alapja: Geza Vermes: *Jesus the Jew*. The Twenty-First Annual Claude Goldsmid Montefiore Lecture 14th November. 1974. The Liberal Jewish Synagogue London, 1974. – Részletek a tanulmányból. A fordítás *Szécsi József* munkája.

mit sem tudhatunk Jézus életét és személyiségét illetően, mivel a korai keresztény források ez iránt nem érdeklődnek.”³

E két nézőpont ellenében, valamint a keresztény és zsidó felekezeti előítélettel szemben én arra törekszem, hogy ehhez a problémához közelítve helyreállítsam a történész elidegeníthetetlen jogát, és egy, a hittől független irányzatot kövessek. Ugyanakkor megpróbálom jelezni, hogy a széles körben elterjedt akadémikus szkepticizmus ellenére, jelentősen megnőtt tudásunk a Jézus korabeli palesztinai zsidó valóságról, ami képessé tesz minket arra, hogy kiszűrjük a történelmileg megbízható információt, még az olyan nem történelmi forrásokból is, mint az evangéliumok.

Valójában a holt-tengeri tekercsek és más archeológiai kincsek felfedezésével és tanulmányozásával, s a zsidók akkori idcáinak, doktrináinak, tanítási módjának, nyelveinek és kultúrájának pontosabb megértésével immár lehetővé vált, hogy Jézust ne egyszerűen az elé a díszlet elé helyezzük, amivel a kereszténység zsidó hátterének kutatói büszkélkednek, hanem tisztán és egyszerűen belehelyezzük magába az első századi zsidó életbe. A kérdés az, hogy Jézus hol illeszkedik ide, és vajon a személyét övező szubsztancia és világosság, melyet a történelmi valóságból nyerünk, hihetővé teszi-e az evangéliumi képet.

Kezdjük néhány vitathatatlan ténnyel, melyek Jézus életére és működésére vonatkoznak, és próbáljunk építeni ezekre a tényekre.

Jézus Galileában élt, olyan tartományban, melyet az ő életében nem a rómaiak kormányoztak, hanem Nagy Heródes egyik fia. Otthona Názáret, jelentéktelen hely, melyre nem találunk hivatkozást Josephusnál, a Misnában vagy a Talmudban. Az Újszövetségen kívül először egy a III. vagy IV. századi caesareai feliratban szerepél.

Ami születésének dátumát illeti, ez „nem valódi történelmi probléma” – írja az egyik legnagyobb élő ókorszakértő, sir *Roland Syme*.⁴ Jézus halálának éve is hiányzik a forrásokból. Ennek ellenére az általános kronológiai kontextus világosan definiált. Pontius Pilatus alatt feszítették keresztre, aki Kr. u. 26–36-ig Judea helytartója volt; nyilvános működését a Tiberius császárságának 15. évét követő időszakra teszik (Kr. u. 28–29), amikor Keresztelő János megkezdte a bűnbánatos misszióját. Ha Jézus akár egy, két vagy három évig tanított, jeruzsálemi kivégzése minden bizonnyal az első század harmincas éveinek elején történt.

Fiatalon halt meg. Lukács azt írja, hogy körülbelül harmincéves lehetett, amikor csatkozott Keresztelő Jánoshoz.⁵ Máté és Lukács – az a két evangélista, akik a Jézus születését megelőző és követő események részleteit említik –, megegyeznek abban, hogy Jézus születését Heródes király uralkodásának idejére datálják.⁶ Heródes pedig Kr. u. 4 tavaszán halt meg.

Engedjék meg, hogy fölvezoljam a fiatal Jézus korát, az első század második és harmadik évtizedének világát. A messihi Rómában Tiberius uralkodott. Valerius Gratus és Pontius Pilatus kormányozták Judeát. József Kajafás volt a zsidók főpapja, a jeruzsálemi Szanhedrin elnöke és a szadduceusok feje. Lehetséges, hogy Hillél és Sammaj, a legbefolyásosabb farizeus iskolák vezetői még éltek, és Jézus idejében az idősebb Gamáliel lett Hillél utóda. Nem messze Jeruzsálemtől, néhány mérföldre Jerikótól délre, a Holt-tenger partján az askéta esszénusok szent visszavonulásban imádták Istent, és azt tervezték, hogy a zsidóság maradékát az igazi judaizmusra térítik, amit eddig csak azok ismertek, akik az Igazság Tanítójának követői voltak. A szomszédos Egyiptomban, Alexandriában Philo, a filozófus pedig azzal foglalkozott, hogy összeegyeztesse a zsidó életstílust a görög bölcsességgel, ami a diaszpóra civilizált zsidóságának dédelgetett álma volt.

Galileában Heródes Antipász tetrarcha élet és halál ura volt, és tovább reménykedett – hiába –, hogy egy szép napon a császár befejezi megaláztatását, és neki ajándékozza a királyi címet. Ugyanakkor Kr. u. 6-ban Szíria legátusa, Publius Sulpicius Quirinius kiadta az adóbejegyzési és népszámlálási rendeletet, amely nagy felfordulást okozott; a galileai Júdás és fiai ösztönözték a faragatlan északiak forradalmi törekvéseit, azokat a tendenciákat, amelyek a zelóta mozgalom megalapításához vezettek . . .

Jézus nemcsak fiatalkorát, hanem nyilvános életének legnagyobb részét is Galileában töltötte. Ha elfogadjuk a szinoptikus evangéliumok kronológiáját, amely szerint Jézus nyilvános működése egy évig tartott, akkor eltekintve rövid föníciai (libanoni) és perei

(észak-transzjordániai) kirándulásaitól, csak egyszer hagyta el Galileát, veszélyes jeruzsálemi utazása alkalmával, húsvétkor. De még ha a János negyedik evangéliuma szerint hosszabb időrendet követjük is, Jézus judeai tartózkodása megfelel a Templomhoz való kötelező zárandoklásoknak, amelyek csak rövid ideig tartottak. Ezért, ha meg akarjuk érteni őt, be kell pillantanunk a galileai világ hétköznapijaiba.

Jézus Galileája, különösen az ő saját kerülete, a Genezáreti-tó körüli Alsó-Galilea, gazdag mezőgazdasági vidék volt. Lakói büszkék függetlenségükre, és féltékenyek zsidóságukra. Bátrak és kitartóak. Josephus – a terület főparancsnoka az első zsidó háború idején – dicséri bátorságukat, és úgy írja le őket, mint olyan embereket, akik „gyermekkoruktól kezdve hozzáedződtek a háborúhoz.”⁷

Valójában Felső-Galilea hegyeiben különböző – hasmoneus, herodiánus és római – kormányok elleni lázadások állandóak voltak a Kr. e. első század közepe és Kr. u. 70 között, Ezekiaástól, akinek felkelését a fiatal Heródes verte le, a galileai Júdáson, a főzelótán és fordaramár fiain keresztül Gus-Halav-i Jánosig, Lévi fiáig és az ő „galileai osztagáig is”, amely hírhedt volt az ostromlott Jeruzsálemben „ártó ügyességéről és vakmerőségéről”,⁸ Kr. u. 66–70-ben. A galileaiakat rendületlen harcosként csodálták azok, akik szimpatizáltak lázadó céljaikkal; ellenfeleik pedig úgy gondoltak rájuk, mint forrófejű bajkeverőkre.

Jeruzsálemben és Júdeában úgyszintén naiv népnek tartották őket. A rabbinikus szólásmód szerint a galileaiakról rendszerint úgy beszéltek, hogy *Gelili soteh*, ostoba galileai. A galileai ember úgy él a köztudatban, mint egy tipikus „paraszt”, faragatlan, egy „ám háárec”, vallásilag műveletlen személy. Távol a Templomtól és Jeruzsálem tudományos központjaitól, a galileaiak népszerű vallása – a Javné-ből kiűzött rabbinikus akadémia Usá-ba való érkezéséig Kr. u. 140 körül – úgy tűnik, nem annyira a papok autoritásától vagy az írástudók műveltségétől függött, mint inkább a helyi szentek vonzerejétől, mint amilyen Jézus fiatalabb kortársa, Chanina ben Dosza, az ünnepektől csodatevő volt . . .

Hírveve – így hirdették az evangélisták – elterjedt egész Galileában. Márk szerint, amikor Jézus tanítványai partraszálltak a Genezáreti-tó partján, „azonnal felismerték őt, és némelyek befutották az egész környéket: kezdték a betegeket ágyakon odahordani, ahol halomásuk szerint éppen tartózkodott. Ahova csak bement, falvakba, városokba vagy településekre, letették a tereken a betegeket, és kérték őt, hogy legalább a ruhája szegélyét érintessék; és akik csak érintették, meg is gyógyultak.”⁹ Hasonlóképpen Márk, a kafarnaumi eseményekre hivatkozáskor ezt írja: „Sok különféle betegségben sinylődött meggyógyított ekkor: sok ördögöt is kiűzött”.¹⁰⁻¹²

Ahhoz, hogy helyesen fel tudjuk mérni Jézus gyógyító és ördögűző tevékenységét, tudnunk kell, hogy a régmúlt korban a zsidók úgy gondolták, hogy összefüggés van a betegség, az ördög és a bűn között. A betegség ilyen koncepciójának megfelelően egész a Kr. e. III. századig úgy hitték, hogy egy orvos szolgálataihoz folyamodás a hit hiányát demonstrálja, mivel a gyógyítás Isten monopóliuma. Isten és a beteg közötti egyedül megengedett közvetítőnek Isten embereit gondolták, például Illés és Elizeus prófétát. De a Kr. előtti II. század kezdetén az orvosi szolgálatot többé-kevésbé tiszteletreméltóvá tette az a követelmény, hogy az orvos személy szerint is szent legyen. A bölcsesség-irodalom írója, Jézus Sirák fia azt tanácsolta, hogy amikor az ember beteg, akkor imádkozzék, bánja meg bűneit, küldjön adományokat a Templomba, és azután hívja az orvost, aki majd kérni fogja Istent, hogy mutassa meg a betegség okát és a módot, amellyel orvosolni lehet.

Jézus gyógyító képességét sohasem fogták fel úgy, mintha ez a testi és lelki körök tanulmányozásának eredménye lett volna, vagy pedig a gyógyítás megszerzett tudománya, hanem mint misztikus erőt, amely kiárad belőle, még ruháin keresztül is átsugárzik a betegbe, akivel kapcsolatba lépett. A kétrét görnyedt nyomorék asszonyról szóló epizódban is ezt olvashatjuk: „És rátette a kezét, mire az nyomban felegyenesedett, és dicsőítette az Istent!”¹³

Néha a megértés és a parancs együtt járt. Egy süketnéma meggyógyult, amikor Jézus a saját nyálát tette a szenvedő nyelvére, és azt parancsolta a fülének, hogy nyílják meg: „Eftethá, azaz nyíl meg!”¹⁴ Mégis, van egy olyan történet, melyben Jézus gyógyítást visz véghez

távollétében, azaz úgy, hogy a beteg ember nincsen sem látó, sem érintési távolságon belül. Máté beszámolója erről így hangzik:

„Amikor Jézus Kafarnaumba érkezett, odament hozzá egy százados, és kérte: Uram, a szolgálom bénán fekszik otthon, és szörnyű kínjai vannak. Jézus így szólt hozzá: Elmegyek, és meggyógyítom. De a százados ezt felelte rá: Uram nem vagyok méltó arra, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak szólj, és meggyógyul a szolgálom. Mert én is hatalom alatt álló ember vagyok, és vannak alárendelt katonáim. Mondom az egyiknek: Menj! – és elmegy, a másiknak: Jöjj ide! – és idejön, szólok szolgálomnak: Tedd meg ezt! – és megteszi. Jézus ezt hallva, elcsodálkozott, és így szólt kíséreihez: Bizony, mondom nektek, senkiben sem találtam ilyen nagy hitet Izráelben . . . A századosnak pedig ezt mondta Jézus: Menj el, és legyen a te hited szerint. És meggyógyult a szolgálom még abban az órában.”¹⁵

Nemcsak azért idéztem egészeben ezt a részt, mert önmagában érdekes, hanem azért is, hogy össze lehessen vetni egy talmudi tudósítással, mely Jézus egyik honfitársának, Chanina ben Doszának híres tétével foglalkozik. Ebből a második elbeszélésből látni fogjuk, mennyire egybevág a két történet.

„Egyszer Rabban Gamáiel fia megbetegedett, és ő elküldte két tanítványát Chanina ben Doszához, hogy imádkozzék érte. Amikor meglátta őket, felment felső szobájába és imádkozott. Amikor lejött azt mondta nekik, menjetek, a láz elhagyta őt. Ők azt mondták neki: Próféta vagy? Ő azt mondta nekik: Nem vagyok sem próféta, sem prófétának fia, hanem így vagyok megáldva: Ha az imádság folyékonyan jön a számra, tudom, hogy a beteg ember kegyelmet nyert; ha nem, tudom, hogy a betegség végzetes. Leültek, leirták és lejegyezték az időt. Amikor elmentek Rabban Gamáielhez, azt mondta nekik: Az égre! Se nem vettetek el belőle, se nem tettetek hozzá, úgy van, ahogy történt. Abban az órában történt, hogy a láz elhagyta őt, és vizet kért tőlünk, hogy igyék.”¹⁶

Jézus kortársai ahelyett, hogy a testi és lelki betegségeket természetes okoknak tulajdonították volna, a testi bajokat isteni büntetésnek tartották, az ördög csábítására elkövetett bűnért, míg a lelkieket a közvetlen démoni megszállottság eredményének. Ezért a gonosz szellemek kiűzése és korlátozása miatt az ördögűzőket Isten képviselőinek hitték, akik a megszabadítás, gyógyítás és megbocsátás ügyében dolgoztak.

Jézus ördögűző volt, de nem hivatásos: nem használt varázsigéket, melyeket állítólag Salamon király írt,¹⁷ sem rossz szagú anyagokat, melyek elviselhetetlenek voltak a legjobban elrejtőzött démonok számára is. Nem használt füstölőt, mint a fiatal Tóbiás, aki a hal máját és szívet égette,¹⁸ nem tartotta a salamoni baarasz (mandragóra) gyökeret a megszállottak orra alá, melynek bűzétől, ahogy Josephus Flavius írja: a démon az orrlyukon keresztül távozott.¹⁹ Ezzel szemben Jézus a maga tekintélyével és méltóságával szállt szembe az ördögtől megszállottakkal (holdkórosokkal és epileptikusokkal stb.), és parancsolt rá az ördögre, hogy távozzék. A szemtanúk szerint a beteg ettől megkönnyebbült, és – legalábbis egy időre – eltűntek a szimptomái. (Még az evangéliumokban is benne van, hogy a démonok nagy rafinériával visszakerültek korábbi lakhelyeikre.²⁰

Ismételten párhuzamot kell vonnom az evangélium elbeszélése²¹ és a Chanina ben Dosza-féle elbeszélés között, amelyben Chanina összetalálkozik a démonok királynőjével.

„Senki se menjen ki éjszaka egyedül, mert Agrat, Machlat lánya és tizenennyolc ezrede portyázik, és mindegyiküknek hatalma van arra, hogy üssön . . . Egyszer Agrat találkozott Chanina ben Doszával és ezt mondta neki: Ha nem volna parancs az égből, »hogy vigyázzatok rabbi Chanina ben Doszára . . .«, megtámadnának. Erre a rabbi így felelt: Mivel ilyen magasra értékelnek engem a mennyben, én megparancsolom, hogy soha többet ne menj át lakott területen.”²²

Jézust, aki meggyógyította a beteget, és egy galileai szent ember közvetlenségével legyőzte a gonosz erejét, az egészség osztójának tartották, ami egyike az idők végezetére várt legnagyobb áldásoknak: „Akkor kinyílnak a vakok szemei, és megnyílnak a süketek fülei; szökelni fog a sánta, mint a szarvas, és ujjong a néma nyelve.”²³

Az egykoriak gondolatláncában betegség és az ördög egymáshoz voltak kötve. De volt még egy további összetevő, a bűn. A szent embernek azon kívül, hogy meggyógyította a testet, és megtisztította az értelmet, még egy harmadik feladata is volt: a bűnök megbo-

csátása. Most pedig következnek a kafarnaumi béna meggyógyításának története: „Oda akartak hozzá menni egy bénával, akit négyen vittek. Mivel a sokaság miatt nem fértek a közelébe, megbontották annak a háznak a tetejét, ahol ő volt, és nyílást vágva leeresztették az ágyat, amelyben a béna feküdt. Jézus pedig látva hitűket, így szólt a bénához: Fiam, megbocsáttattak bűneid. Ott ültek néhányan az írástudók közül, és így tanakodtak magukban: Hogyan beszélhet ez így? Istent káromolja! Ki bocsáthat meg bűnöket az egy Istenen kívül? Jézus azonnal felismerte lelkében, hogy így tanakodnak magukban, és ezt mondta nekik: Miért tanakodtok így magatokban? Mi a könnyebb: azt mondani a bénának: Megbocsáttattak bűneid! vagy azt mondani: Kelj fel, fogd az ágyad és járj?! Azért pedig, hogy megtudjátok: az emberfiának van hatalma a bűnöket megbocsátani a földön – így szólt a bénához: Neked mondom, kelj fel, fogd az ágyadat, és menj haza! Az pedig felkelt, fogta az ágyát, és azonnal kiment mindenki szeme láttára.”²⁴

„Fiam, megbocsáttattak bűneid” természetesen nem a jogászok kifejezése, sem istenkáromlás. Éppen ellenkezőleg, a rossz cselekedethez kapcsolt büntetés alóli feloldozás szorosan beletartozik a karizmatikus stílusba; jól mutatja ezt az egyik fontos holt-tengeri tekeréscrészlet, Nabonidus imája, amely leír egy zsidó ördögűzőt, aki megbocsátva Babilon királyának bűneit, hét éve tartó betegségéből gyógyította meg. Ezek a Jézus korabeli rugalmas és rendkívül érzékletes vallásos kifejezések, mint „meggyógyítani”, „ördögöt űzni” és „bűnöket megbocsátani” felcserélhető szinonimák. Valóban, Jézus nyelve és magatartása a korát megelőző szentek viselkedésére hasonlít, és nem meglepő azt olvasni Máténál, hogy Jézust úgy ismerték, mint „a galileai Názaretből való Jézus próféta”-t,²⁵ és hogy az ő galileai hívei és csodálói azt hitték, Jézus egyike a bibliai prófétáknak, vagy Jeremiás, vagy Illés, aki feltámadt.²⁶ Azt is állíthatjuk, hogy ha Jézus önmagát valakivel is összehasonlította, az kimondottan Illés és Elizeus voltak, mint ahogy a názáretiekkel való vitájában láthatjuk:

„Ő pedig így szólt hozzájuk: Biztosan azt a közmondást mondjátok rám: Orvos, gyógyísd meg magad! Amiről hallottuk, hogy megtörtént Kafarnaumban, azt tedd meg itt is, a te hazádban. Majd így folytatta: Bizony, mondom néktek, hogy egy próféta sem kedves a maga hazájában. Igazán mondom néktek, hogy sok özvegyasszony volt Izraelben Illés napjaiban..., de egyikükhöz sem küldetett Illés, csak Szidón vidékén Szareptába egy özvegyasszony Elizeus... a szír Naaman.”²⁷

Jézus azonban mindenekelőtt példászerű képviselője volt az egyszerű és tiszta vallásosságának, amely Észak-Palesztinát jellemezte.

A következő okok miatt valószínűleg nem szerették Jézust a farizeusok: mint a galileaiak általában, Jézus a haláchikus dolgokban nem volt szakértő és azok nem is érdekelték; követőinek bizonyos tradicionális szokásokat elhanyagoló magatartásával szemben elnéző volt. Azért sem szerették, mert asztaltársasága adószedőkből és prostituáltakból állt; végül, de nem utolsósorban, nem szerették karizmatikus tevékenységéért, amelyet alátámasztott lelki tekintélye, amit lehetetlen volt ellenőrizni, kontrollálni, keretek közé szorítani úgy, mint egy, a mestertől a tanítványnak átadott tanítást. A galileai Jézus és korának farizeusai közti konfliktus normális körülmények között a hasonló vallásos testületek közti belső harchoz hasonlíthatott volna, mint amilyen a középkorban a karaiták és a rabbaniták között, vagy napjainkban a judaizmus progresszív és ortodox ágai között van.²⁸

De az első évszázadban nem voltak normális körülmények. Eszkatologikus és politikai-vallásos láz lobogott, Galilea a nacionalista erjedés melegágya volt. Ahogy én az evangéliumokat értelmezem, nincs bizonyíték, ami arra mutatna, hogy Jézus részt vett volna a zelóták forradalmi ügyeiben, bár valószínű, hogy egyes követői kapcsolatban állhattak velük, és a legszívesebben messiáskirálynak kiáltották volna ki őt, akinek feladata az elnyomott nép felszabadítása.

Az államigazgatás képviselői – Galileában Heródes Antipász, Jeruzsálemben a főpapok és a főtanács – minden erővel a törvény és a jog fenntartására törekedtek, hogy elkerüljék a katasztrófát. Az ő szemükben bármiféle forradalmi propaganda nemcsak a római provinciális államigazgatás léte ellen irányult, de egyben végzetesen örült dolog, ami nem szolgált a nemzet érdekeit, és a legyőzhetetlen császár bosszújának tette ki nemcsak az aktív résztvevőket, de az ártatlan állampolgárok ezreit is. Ezért a forradalmárokat így vagy úgy el

kellett hallgattatniuk, meggyőzéssel vagy erőszakkal, mielőtt túl késő lett volna. Ahogy a főpap mondta Jézusról – és lényegtelen, hogy valóban mondta-e vagy sem – „... jobb nektek, ha egy ember hal meg a népért, és nem az egész nép pusztul el”.²⁹ Valóban ilyen lehetett a hatalom képviselőinek gondolkodásmódja. Nemcsak az aktuális, de még egy forradalmi mozgalom potenciális vezetőjével szemben is így kellett eljárniuk. Keresztelő János, aki Josephus szerint „jó ember” volt és „igaz életre buzdította a zsidókat”, Heródes szemében gyanússá vált „ékesszólása” miatt, ami „a zendülés egy formájához vezethet... Heródes ezért úgy határozott, hogy jobb elsőnek ütni és megszabadulni tőle, mielőtt felkeléshez vezetne a tevékenysége”.³⁰ Úgy gondolom, Jézus hasonló megelőző intézkedés áldozatául esett, amit általános érdekre hivatkozva hoztak a szaduceus vezetői...

Ahogy már mondtam, kutatásaimat Jézusról azért kezdtem el, hogy bebizonyítsam, megfelelő módszerek alkalmazásával felidézhetünk valamit a sötét történelmi múltban elhomályosult galileai mester autentikus képéből. Meglepetésemre azonban egyik olvasóm úgy érzi, hogy munkámnak érdekes mellékhatása van. Könyvemről egy névtelen kritikus azt írta, hogy „kihívás a kereszténység felé, bár valószínűleg nem ez a célja elsődlegesen, és talán egyáltalán nem is állt a szerző szándékában... Ha azonban a keresztények vissza kívának térni a történelmi Jézushoz, akkor vissza kell térniük bizonyos mértékig ahhoz a judaizmushoz is, amelyben Jézus élt, mozgott és létezett.”³¹

Kevésbé győzött meg, mégis bátorító David Daube véleménye, talán a legbefolyásosabb zsidó vélemény e témában. Miután hangsúlyozza, hogy a könyv nagymértékben hozzájárult „Jézus tevékenységének történelmi kutatásához”, így folytatja: „Kétséges, hogy a mű eloszlatja a bizalmatlanságot és a rosszakaratot. Ezek az érzések függetlenek a tudományos adatoktól. Egy kis szerencsével mégis segíthet valamit. A jelenlegi hangulat némi reményre jogosít.”³²

Jegyzetek. 1. *Jesus the Jew; A Historian's Reading of the Gospels* (Collimus 1973, Macmillan, New York 1974; Fortress, Philadelphia 1981) – 2. 1969. október 10. – 3. Rudolf Bultmann: *Jesus and the Word* (Fontana 1962), 14. o. – 4. „The Titulus Tiburtinus”, *Vestigia*, 17. köt. 600. o. – 5. Lukács 3, 23 – 6. Máté 2, 1–16; Lukács 1, 15 – 7. *A zsidó háború* 3, 41 – 8. *A zsidó háború* 4, 558 – 9. Márk 6, 54–56 – 10. Márk 1, 32–34 11. Lukács 13, 32 – 12. Márk 2, 17 – 13. Lukács 13, 13 – 14. Márk 7, 33–34 15. Máté 8, 5–13 – 16. *Babiloni Talmud*, Beráchót 34b. – 17. *A zsidók története* 8, 45 – 18. Tóbiás 8, 2 – 19. *A zsidók története* 8, 46–47 – 20. Máté 12, 34–44 – 21. Márk 5, 1–15 – 22. *Babiloni Talmud*, Peszáchim 112b – 23. Izaiás 35, 5–6 – 24. Márk 2, 3–12 – 25–26. Máté 16, 14 – 27. Lukács 4, 23–26 – 28. Meglepő lehet, hogy Jézus születésének idején a farizeusok közössége Josephus Flavius szerint (*A zsidók története* 17, 42) alig volt több, mint 6000 fő, szemben a 4000 esszénussal (ugyanott 18, 20), míg a teljes palesztinai zsidó népesség mintegy két-két és félmillió volt. – 29. János 11, 50 – 30. *A zsidók története* 18, 117–118, – 31. *The Times Literary Supplement* 1973. december 7. – 32. *Journal of Jewish Studies* 25/1974, 336. o.

Szabadi Sándor

Újpest

Berda József emlékére

*Itt még esőszaga van az esőnek,
a jóizek megmaradtak,
Isten trónol az égben,
és igazkönyveket sírnak
az útszéli Máriák*

Újpest,
1975. nyarán